

J. D. W. Westenholz:

Prisskrift om Folkemængden i Bondestanden.

Ny Udgave ved Alexander Rasmussen.

Anmeldt af C. Klitgaard.

Det 18. Aarhundredes sidste Halvdel var som bekendt en Gro- og Grødetid saavel i intellektuel som i materiel Henseende, og utallige var de Spørgsmaal eller Emner, som i hin Periode sattes under Debat, og hvoraf adskillige nok hos os kan fremkalde Følelsen af, at vore datidige Forfædre kom vel yderlig i Kapløbet om at være Samfundet til Nytte, være Borgerdydsmennesker.

Dette gælder saaledes flere af de „Opfindelser“, der blev gjort paa det landøkonomiske Omraade (f. Eks. Fodring af Køer med Hestegødning) og paa Folkeernæringsomraadet (Benmel som Menneskeføde), men disse Opfindelser maa naturligvis ses paa Baggrund af hele Tidens Trang til at virke for det Nyttige, og har de end ikke Høstens Frugt, kom de dog nok som Lupinens Blomster til at tjene til Næring for en anden Afgrøde, idet de virkede befrugtende og banebrydende for andre og bedre Idéer.

Den Mangfoldighed af landøkonomiske og socialøkonomiske Betragtninger, som i hin „Guldalder“ skød frem af den gærende Samfundsmuld, er naturligvis for Størstedelen for længst gaaet i Glemme, men enkelte af Skrifterne var dog af et saadant Indhold, at det ogsaa i vore Dage kan paaregne Interesse.

Dette gælder saaledes Pastor Joachim Junges udfør-

lige Skildring „Den nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meninger og Sprog“, der udkom 1798, og som paany er blevet udgivet 1915, og det gælder August Hennings „Økonomische Beobachtungen einer im Jahre 1779 auf Befehl unternommenen Reise durch Jütland“, hvis Indhold vedrørende Vendsyssel og Thy er genoptrykt i Oversættelse og Referat i henholdsvis „Vendsysselske Aarbøger“ 1918 og „Thisted Amts Aarbog“ 1917; men det maa utvivlsomt i ligesaa høj Grad siges om det Skrift, som her skal omtales lidt nærmere, J. D. W. Westenholz': „Prisskrift om Folkemængden i Bondestanden“, der udkom 1772, og som nu paa ny er udgivet af Forfatteren Pastor Alexander Rasmussen. (M. P. Madsens Boghandel, Rechtwig & Tryde, Kbhvn. MCMXIX).

Den af Kongen i Aaret 1767 efter Initiativ af Reverdil nedsatte Landvæsenskommission, der kort efter ændrede Navn til Generallandvæsenskollegiet, udsatte Tid efter anden adskillige Prisspørgsmaal vedrørende Forbedring af Landboforholdene, og bl. a. stillede Spørgsmaalet „om Aarsagerne, som hindre Folkemængdens Tiltagelse i Bondestanden“. Som Besvarelse af denne Opgave indsendte Pastor J. D. W. Westenholz 1771 sit heromhandlede Skrift, der vandt den højeste Belønning, og det følgende Aar blev det paa Regeringens Bekostning trykt og uddelt omkring i Landet, ligesom det 1774 sammen med en Del andre prisbelønnede Afhandlinger blev optaget i J. H. Schlegels Samling af „Økonomiske Priis-Skrifter“.

Skriftets Forfatter, Johann Dietrich Wilhelm Westenholz — Stamfader til den bekendte jydsk Slægt — var født i Hannover 1730, og efter at have tilbragt en Del af sin Barndom i Wilster i Holsten studerede han Theologi i Göttingen og kom saa 1760 til Danmark som Huslærer hos Konferensraad Friderich v. Arenstorff paa Overgaard ved Mariager. Her blev han til 1768, da hans Elev, den unge Godsejersøn, havde afsluttet sin Uddannelse, og han blev saa Kapellan hos Pastor Skjødstrup i Gjerlev og Enslev, der var kendt for sin Magelighed. Westenholz var her i 4 Aar,

og da han altsaa kun havde haft Lejlighed til at studere danske Landboforhold paa denne Egn, men til Gengæld ogsaa var blevet meget indgaaende kendt med Forholdene her, idet Sognepræsten overlod saa meget af Arbejdet som muligt til ham, er det naturligt, at Westenholz Skildring har faaet en Del lokal Kolorit, og at hans Iagttagelser ikke uden videre kan generaliseres.

I Skriftet om Folkemængden i Bondestanden konstaterer Forfatteren først den ringe Befolkningstilvækst indenfor denne Samfundsklasse, peger dernæst paa Aarsagerne dertil og viser endelig de Veje, der efter hans Anskuelse bør følges af de Styrende for at bringe Landbefolkningen i Vækst.

Som Bevis paa, hvor ringe Tilvæksten indenfor Bondestanden er, anfører Westenholz Gjerlev By, hvor der da levede 204 Mennesker af Bondestand, og af hvilke 138 var i forplantningsdygtig Alder, 16—50 Aar. Af disse 138 levede 86 i ugift Stand og kun 52 i Ægteskab, og af de gifte levede 24 i ufrugtbart Ægteskab, saa der blev kun 28 tilbage til Forplantning. De 14 af disse havde imidlertid holdt op at avle Børn, og til Vedligeholdelse af Folkemængden var der da kun 14 Personer eller 7 Ægtepar, hvilke aarligt avlede 3—4 Børn. Westenholz slutter derfor, at der i Danmarks Bondestand kun avles ca. 5 Børn aarlig pr. 200 Individier, og regner man saa, at nogle dør, og at ikke alle dem, der bliver voksne, kommer Bondestanden til gode, da nogle gaar over i andre Samfundsklasser, bliver der næppe 3—4 Børn aarlig pr. 200 Bønder tilbage i denne Stand.

Forudsætter vi, siger Westenholz, at der i Danmark med Slesvig er ialt godt 800,000 Bønder, og deler vi dem efter samme Forhold, som sket er med Gjerlev Bys Befolkning, vil man faa 264,000 over 50 Aar eller under 16 Aar og altsaa udenfor Forplantningsalderen, 344,000 ugifte Personer mellem 16 og 50 Aar og 208,000 som lever i Ægteskab. Af Ægtefolkene lever de 96,000 i ufrugtbart Ægteskab, 28,000 Par Folk har holdt op at avle Børn, og kun 28,000 Par holdt paa det daværende Tidspunkt Bondebefolkningen vedlige. Af disse

28,000 Par kunde man regne 20,000 Børn aarlig, hvoraf dog ej flere end 12—13000 kom Bondestanden tilgode.

Som Aarsager til Landbostandens ringe Formerelse anfører Westenholtz den ringe Tilbøjelighed til at ind- dog ej flere end 12—13,000 kom Bondestanden tilgode. bøjelighed ligesom Modviljen mod at avle mange Børn i Ægteskabet hidrører fra Vanskelighederne ved at skaffe det daglige Brød, og det var den samme Aarsag, der tvang saa mange Bondesønner til at rømme ud af Landet og forsøge Lykken i Holland og Norge.

Hertil kom endvidere Stavnsbaandets fordærlige Indflydelse, det store Folkehold paa Herregaardene, Fæstevæsenet, de daarlige hygiejniske Forhold og andet.

Som Middel mod Affolkningen fremkommer Westenholtz med et omfattende og radikalt Program; han ønsker Selveje eller Arvefæste, Udskiftning og Udstykning, Hoveriafløsning og adskillige andre gennemgribende Reformer paa Landboforholdenes Omraade, og at Westenholtz saa rigtigt, viste Eftertiden, thi det blev gennem de af ham foreslaaede Reformer, at Landbefolkningen bragtes til at formere sig, ligesom det var gennem dem, at vore Bønder naaede til atter at blive anerkendt som Skabninger af samme Art som Mennesker af andre Samfundsklasser — for, som Westenholtz siger om Datidens Overklassers Betragtning af Bonden, man holder ham „saa ringe, at man næppe holder ham for et Creatur af samme Slags, som vi andre, og om man giver ham Navn af Creatur, saa ligner man ham med de Umælende.“

Westenholtz aabenbarer helt igennem en varm Medfølelse med Bønderne i deres fortrykte og usle Kaar; han er ikke blind for deres Skrøbeligheder, men han anser dem for en stor Del at være fremkaldt af de daarlige Samfundsforhold, og han tager Bønderne i Forsvar overfor de fremsatte Beskyldninger om, at de er dovne af Naturen. Hans Skildring af de fattige og betlende Børns Lidelser er ligefrem hjertegribende.

Man maa imidlertid ikke se bort fra, at Forholdene sikkert ikke paa langt nær har været saa usle i alle Egne af Jylland, som i den her skildrede Egn; der var

utvivlsomt i saa Henseende stor Forskel paa Østjylland med dets talrige og store Herregaarde og Vestjylland, hvor Forkuelsen aldrig naaede saa vidt, selv om Tilstanden i Bondebefolkningen heller ikke var lykkelig her.

Efter hin Tids Mode ynder Westenholz at citere fremmede, navnlig klassiske Forfattere, men i den Retning er hans Bog dog langt fra saa overlæstet som Junges Bog om den sjællandske Almue, hvor de lange Digressioner paa fremmede Sprog virker meget generende for Tilegnelsen af Bogens egentlige Indhold, og den nye Udgiver af Westenholz' Skrift har endvidere i Noter gjort Citaterne tilgængelige for de mindre Sprogkyndige.

Som Westenholz' Arbejde vakte Opmærksomhed og Anerkendelse hos hans Samtid, saa det ikke alene blev prisbelønnet og offentlig omdelt, men ogsaa kom til at danne Kilden for en stor Del af de i „Materialien zur Statistik der Dänischen Staaten“ (Flensborg og Leipzig 1784—91) anførte Oplysninger om danske Landboforhold, har det ogsaa i nyere Tid faaet en smuk Omtale fra sagkyndig Side, idet f. Eks. A. D. Jørgensen har udtalt sig meget rosende om det i sin Festtale paa 100 Aars Dagen for Stavnsbaandets Løsning; men i vor Tid har det dog kun været lidt kendt udenfor Historikernes Kreds, og Skriftet var blevet noget af en literær Sjældenhed, som kun fandtes i de ældre og større Biblioteker.

Under Hensyn til, at Skriftet i det væsentlige indeholder en Skildring af Tilstanden mellem Randersfjord og Mariagerfjord offentliggjorde Pastor Alex. Rasmussen imidlertid 1917 en Del af dets Indhold i „Randers Amts historiske Aarbog“ og udtalte da Ønsket om en fuldstændig Udgivelse; dette Haab skulde snart gaa i Opfyldelse, thi en Sønnesøns Søn af Pastor Westenholz stillede de fornødne Midler til Alex. Rasmussens Raadighed, og Bogen foreligger nu i en omhyggelig Gengivelse og et smukt typografisk Udstyr, som Udgiveren har Ære af.
